

България:

Мултидисциплинарен протокол

DIS-CONNECTED:

СВЪРЗАНИ ПОМЕЖДУ СИ УСЛУГИ
И ПРОГРАМИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ
НА НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И ДЕЦА,
НАСОЧЕНИ КЪМ ХОРАТА
С УВРЕЖДЕНИЯ

101049690- DIS-CONNECTED

Disability-based connected facilities and programmes for prevention of violence against women and children (101049690 – CERV-2021-DAPHNE)

БЪЛГАРИЯ: Мултидисциплинарен протокол

02.2025 г.

ФОНДАЦИЯ КЕРА: <https://www.kerafoundation.com/>

**Co-funded by
the European Union**

Изразените възгледи и мнения са само на автора(ите) и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или на Европейската комисия. Нито Европейският съюз, нито предоставящият финансирането орган могат да носят отговорност за тях.

Въведение

Проектът **DIS-CONNECTED** е фокусиран върху подобряването на начините, по които жените и децата с увреждания могат да потърсят и получат подкрепа и защита, ако пострадат от насилие, основано на техния пол и/или увреждане.

В рамките на проекта бе проведено национално изследване, чиито резултати екипът на фондация „Кера“ обобщи в специален по темата доклад, от който е видно, че жените и децата с увреждания често стават жертви на полово-базирано насилие, но възможностите им да потърсят и да получат подкрепа и защита са силно ограничени. Сред основните причини за тези ограничения са предразсъдъчното отношение, липсата на улеснения за подаване на оплаквания и участие в (до)съдебни производства, и липсата на достатъчно услуги за подкрепа на пострадалите. Относно услугите за пострадали бе установено, че те не са достатъчно като брой, вид и териториален обхват, не винаги са достъпни за жертви с увреждания. Този дефицит, заедно с липсата на достатъчно услуги в общността за хора с увреждания, води до обезправяване на жертвите с увреждания – поставяне под запрещение, настаняване в психиатрии и социални домове.¹

Този мултидисциплинарен протокол има за цел да подпомогне компетентните органи и организации в работата им по случаи на насилие над хора с увреждания, основано на техния пол и/или увреждане. Протоколът съдържа препоръки и добри практики, събрани в рамките на проведените за целта работни групи с професионалисти и експерти от опит и взема предвид наднационалната и националната правна рамка на полово-базираното насилие.

В рамките на проекта бяха проведени общо 10 работни срещи (работни групи) с общо 90 участници, от които 15 лица с увреждания/експерти от опит, 13 специалисти към социални услуги за жертви на насилие/хора с увреждания (социални работници, психолози и др.), 4 комуникационни посредници-педагози, 27 полицейски служители (разследващи полицаи, полицейски инспектори и др.), 3 експерти към Омбудсмана, 2 социални работници и 2 експерти към Агенцията за социално подпомагане, 1 експерт към Агенцията за качество на социалните услуги, 1 директор на училище, 3 общински специалисти, 1 зам.-кмет, 2 магистрати, 1 журналист, 1 адвокат, 13 експерти към неправителствени организации за човешки права и 1 личен асистент.

¹ С пълния текст на доклада можете да се запознаете тук: <https://www.kerafoundation.com/wp-content/uploads/2024/04/DIS-CONNECTED-Bulgarian-National-Briefing-Paper-BG.pdf>.

Съдържание

Въведение	3
Съдържание	Error! Bookmark not defined.
Дефиниция на насилието, основано на пола (НОП), основни форми и нормативна регулация в България	5
Стъпки на междуинституционалното сътрудничество	6
Ресурси	11
Съображения и препоръки	11

Дефиниция на насилието, основано на пола (НОП), основни форми и нормативна регулация в България

Насилие, основано на пола е всяко насилие, извършено заради пола на жертвата или засягащо диспропорционално хората от даден пол.² Сред най-честите форми на НОП са: домашното насилие, сексуалното насилие, трафика на хора с цел сексуална експлоатация, принудителните бракове/заживяване на семейни начала, гениталните осакатявания, т. нар. престъпления на честта, порнографските престъпления (особено при деца) и др.

Основните нормативни актове, свързани с тази проблематика са: Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН) и неговата подзаконова уредба, Наказателния кодекс (НК), съответно Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), Закона за борба с трафика на хора (ЗБТХ) и неговата подзаконова уредба, Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (ЗПФКПП), Закона за закрила на детето (ЗЗДет.) и подзаконовата му уредба, Закона за социалните услуги (ЗСУ) заедно с прилежащите му подзаконови нормативни актове и Закона за Министерство на вътрешните работи (ЗМВР), заедно с приложимите подзаконови актове.

Голяма част от различните прояви на НОП представляват престъпления по НК; според връзката между пострадалия и извършителя, тези прояви могат да представляват и домашно насилие по ЗЗДН.

Директива (ЕС) 2024/1385 на Европейския парламент и на Съвета от 14 май 2024 година относно борбата с насилието над жени и домашното насилие изисква промени в националната уредба, които касаят криминализирането на различни форми на насилие, защитата на жертвите и достъпа до правосъдие, подкрепата за жертвите, подобреното събиране на данни, превенцията, координацията и сътрудничеството между властите. Директивата изисква държавите-членки да отчетат повишените рискове от насилие спрямо хората, които могат да станат жертви на „комбинирана дискриминация“, включително жените и децата с увреждания.

Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора

² Вж. Например: [What is gender-based violence? - European Commission](#).

и защитата на жертвите от него, Конвенцията на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, Конвенцията на ООН за правата на детето също въвеждат задължения за България касаещи жертвите на полово-базирано насилие, включително когато имат увреждания.

Стъпки на междуинституционалното сътрудничество

Постигане на междуинституционално споразумение:

Междуинституционалното сътрудничество се реализира най-ефективно чрез постигане на местни (на ниво община) споразумения за съвместна работа между различните професионално ангажирани субекти и общността, при съблюдаване на задължителните изисквания за работа по случаи на насилие, основано на пола.

При изготвянето на споразумението следва да участват представители на местната власт, Агенцията за социално подпомагане, Държавната агенция за закрила на детето, училищните власти, Министерство на вътрешните работи, Прокуратурата, съда, адвокатурата, представители на системата по здравеопазване (ръководители на лечебни заведения, лекари от лечебни заведения и амбулаторни практики), доставчици на социални услуги, представители на неправителствения сектор, както и експерти от опит и самозастъпници. Хората, преживели насилие, включително, хората в риск от „комбинирана дискриминация“, могат най-добре да разпознаят пропуските в координирания отговор срещу полово-базираното насилие и да подпомогнат процеса по неговото усъвършенстване. Процесът по договаряне следва да се ръководи от външен експерт - фасилитатор.

Мониторинг върху мултидисциплинарното сътрудничество:

Споразуменията за сътрудничество и координиран отговор имат отворен характер и подлежат на усъвършенстване. За тази цел заетите в институциите и организациите, които изпълняват дейностите по споразумението, както и експертите от опит следва да имат възможност да представят своите впечатления от работата по мултидисциплинарния протокол. Събирането на обратна връзка, организирането на срещи за обсъждане на събраните впечатления и за подобряване на съществуващото споразумение следва да се възлагат на фасилитатора, който да подпомага процеса по усъвършенстване на приетия механизъм.

Алгоритъм на работа:

- I. Идентифициране на насилието:

Хипотезите на идентифициране на насилието са разнородни (самозаявяване, сигнализиране от трето лице, установяване на данни за насилие по служебен път по друг повод или в хода на служебна проверка). Субектът, който пръв достига до случая и извършва идентификация също може да варира – представител на полицията, на АСП и т.н. Независимо от това, първата стъпка е събирането на информация:

1. Изслушване на пострадалия и разясняване на правата му:

Жертвите на насилие, основано на пола често се намират в състояние на силен страх и често са зависими от извършителя на насилието; когато жертвата има и увреждане, страхът и зависимостта обикновено са още по-интензивни; от друга страна, пострадалият с увреждане може да общува с околните по различен начин (вкл. и без употреба на говор).

Създаване на предразполагаща среда и премахване на комуникационните бариери:

Поради описаното в горния параграф жертвата на НОП с увреждане може да се изправи пред комуникационни бариери, които да ѝ пречат да бъде разбрана, както и да разбере подаваната ѝ информация. Пострадалият може да говори объркано, да подава на пръв поглед неправдоподобна информация, да си противоречи, да замълчава, да не общува с думи, да говори без проява на емоции, да отрича/минимизира насилието в процеса на разговор, да плаче и пр.

Тези прояви не означават, че оплакванията за извършено насилие не отговарят на действителността, нито че пострадалият не може да даде правдиви обяснения/показания за преживяното.

Създаването на предразполагаща среда и осигуряването на подходящи комуникационни средства представляват разумни/процесуални улеснения и са първа стъпка при обработка на сигнала. Тези мерки се използват и с цел информиране на пострадалия за неговите права. **Конкретните улеснения зависят от потребностите на пострадалия и неговите желания.** Все пак, най-честите са:

1. Съобразяване на материалната среда с потребностите на пострадалия: това може да е домът на пострадалия, открито пространство (напр. парк), кабинет на компетентния специалист и подобни.
2. Осигуряване на лице за подкрепа: възможно е пострадалият да поиска при подаване на сигнала с него да присъства избран от него човек, включително и на него да възложи оформянето на писмения сигнал; това желание трябва

да бъде съобразено, стига придружаващото лице да не е извършителят на насилието.

3. Комуникационни улеснения: някои хора с увреждания комуникират по различен начин, сравнено с хората, които нямат увреждания. В тези случаи на пострадалия следва да се предложи среща и извършване на оценка от комуникационен посредник, който да посочи подходящи комуникационни улеснения за пострадалия, ако такива са необходими (за повече информация, вж. Ресурси).
4. Осигуряване на подкрепа от психолог, работещ с жертви на НОП: според желанието на пострадалия е уместно при снемане на информацията да присъства и психолог, с опит в сферата на НОП. Психологът може да предостави кризисно консултиране на жертвата на място и така да подпомогне процеса по докладване на извършеното.

II. План за действие и подкрепа

Планът за действие и подкрепа следва да съдържа: 1. Индивидуална оценка на риска; 2. План за сигурност; 3. Индивидуална оценка и план за потребностите на жертвите от подкрепа и защита.

Планът за действие и подкрепа също има отворен характер и подлежи на изменение в хода на работата. Мерките по плана се договарят с пострадалото лице.

1. Индивидуална оценка на риска: индивидуалната оценка на риска обикновено се извършва чрез попълване на въпросник. Тя включва въпроси, свързани с личността и поведението на извършителя, положението на пострадалото лице и неговата лична оценка за случилото се и риска от последващи актове на насилие. Първоначалната индивидуална оценка на риска може да се извърши от полицейски служител, социален работник, специалист от социална услуга или друг професионалист.
2. План за сигурност: планът за сигурност представлява набелязване на конкретни мерки за безопасност според ситуацията, в която се намира пострадалото лице. Желателно е планът за сигурност да се договори с помощта на подкрепящ специалист. Този план включва планиране на мерки при ситуация на насилие и конкретни възможности за справяне при възникването ѝ, като договаряне на съдействие от съседи/близки;

подготвяне на вещи и важни документи при необходимост от бягство; набелязване на рискови зони в жилището, маршрути за бягство и други.

3. План за оценка на потребностите от подкрепа и защита: този план взема предвид характеристиките на конкретното пострадало лице, ресурсите за подкрепа, които има (семеен и приятелски кръг, финансова обезпеченост, наличие на жилище, наличие на деца), наличието на зависимост от извършителя, наличието на лица, за които жертвата полага грижи и други. При изготвянето му задължително се взема предвид и наличието на увреждане. Набелязаните мерки за подкрепа и защита в плана включват предоставяне на информация за наличните механизми за защита, за наличните услуги за подкрепа и правото на правна помощ, като и при съгласие на лицето – набелязване на конкретните мерки за защита (например завеждане на дело по реда на ЗЗДН), наличните подкрепящи услуги или други ресурси. Когато пострадалият се намира в зависимост от извършителя, в плана задължително се посочват и мерки за преодоляване на зависимостта (тоест за овластяване на човека); когато извършителят е лице, предоставяло подкрепа на жертвата (напр. личен асистент, роднина), задължително се посочват алтернативни/заместващи механизми за предоставяне на дължимата подкрепа.

Когато извършеното насилие съставлява престъпление от общ характер оценката включва и преценка за наличието на специфични нужди от защита по смисъла на НПК (когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит). Когато пострадалият е дете или лице с увреждания, или се намира в материална или друга зависимост от извършителя, или е пострадал от трафик на хора, престъпление против половата неприкосновеност, престъпление, извършено в условията на домашно насилие, задължително се приема, че жертвата има специфични нужди от защита. Специфичните мерки за защита включват разпит на пострадалия в защитена среда, информиране при освобождаване на обвиняемия от ареста и др.).

От друга страна, когато насилието представлява домашно насилие, пострадалият се информира за правата му по ЗЗДН и ако желае, му се осигурява съдействие за завеждане на такова дело, включително чрез осигуряване на адвокат.

При изготвянето на план за действие и подкрепа следва да се съобразяват желанията на пострадалото лице и да се следват стъпките в раздел I. Планът за действие и подкрепа следва се изготвя от широк кръг от специалисти и да включва ясно посочване на задълженията на всеки, както и информация за контакт, включително телефон и имейл. В плана за действие се определя съставът на мултидисциплинарния екип, предстоящите действия и графикът на срещи на екипа. В плана се определя и водещия на случая (желателно социален работник), който трябва да осигурява и външна супервизия, както и привличане на външни експерти/консултанти, ако това е необходимо. При набелязване на нуждите от подкрепа, пострадалият избира с какъв специалист да работи в съответния момент: психолог, юрист или друг, след като бъде информиран по подходящ за него начин за ролята на всеки специалист/естеството на съответната услуга. Когато пострадалият има увреждане, на същия се предоставя информация за наличните мерки за подкрепа по Закона за хората с увреждания, включително за правото му на подкрепено вземане на решения при извършването на правни действия и ако желае, му се предоставят съответните услуги и възможности.

След обработване на сигнала и първоначалната оценка на риска, пострадалият се информира за неговите права при спазване на изискванията, посочени в раздел I. Когато сигналът и първоначалната оценка на риска се извършват от служител на МВР, последният информира местен представител на АСП, който продължава събирането на информация, определя водещ на случая, който сформира мултидисциплинарния екип.

Мерките за подкрепа и защита се предоставят независимо от желанието на пострадалото лице да сътрудничи на разследването/да подаде молба за защита по ЗЗДН, стига то да желае да се ползва от тях.

При оттегляне на жалба/промяна на показания, не се използват мерки за наказване/дисциплиниране на пострадалия, нито обвинителен език. Това е от ключово значение за сигурността на жертвата; вместо това, на пострадалото лице се предоставя достъпна информация за контакт при следващи случаи на насилие, включително контактна информация на полиция, социални работници, здравни заведения, налични социални услуги, както и информация за видове насилие, основано на пола.

При установен висок риск от насилие и съгласие на пострадалото лице, то не се насочва към самостоятелно търсене на услуги/съдействие, а се придружава; насочването и настаняването в кризисен център се координира от водещия на случая (желателно социален работник) в сътрудничество с приемащата услуга.

При необходимост от медицинска помощ, тя се осигурява с приоритет.

Ресурси:

- Регистър на лицензираните доставчици на социални услуги към Агенцията за качество на социалните услуги: <https://is.aksu.government.bg/reports>
- Национално бюро за правна помощ: <https://mjs.bg/home/index/1201f1c6-798b-41b6-a874-052e228ac8a1>
- Фондация „SOS – Семейства в риск“: <https://www.sos-foundation.com/>, 052 609 677
- Фондация П.У.Л.С.: <https://pulsfoundation.org/bg/>, 076 60 10 10
- Женско сдружение „Екатерина Каравелова“: <https://www.ekaravelova.org/>, 086 821 495
- Фондация „Асоциация Анимус“: www.animusassociation.org, 02/9835205
- Национална телефонна линия за деца: 116 111
- Национална телефонна линия за пострадали от насилие: 0800 18676
- Комуникационни посредници: <https://communication-facilitators.bg/>, +359 88 5020255, +359 88 7713776

Съображения и препоръки

Към момента в България действат Национален механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик, Координационен механизъм за рефериране и обгрижване на непридружени деца и деца, жертви на трафик на хора, завръщащи се от чужбина, Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция. Посочените механизми не съдържат изисквания за процесуални или други улеснения за жертвите с увреждания.

Необходимо е създаване на унифициран механизъм за работа по случаи на насилие, основано на пола, който да отчита потребностите и на по-уязвимите жертви, тоест тези в риск от комбинирана дискриминация.

Същевременно, липсва единна информационна система, която да съдържа информация за наличните услуги за жертви на полово базирано насилие, както и възможност за пострадалите да се информират за правата си и да потърсят помощ чрез разработена онлайн система.

Необходимо е създаване на информационна система с информация за наличните услуги за жертви на насилие, основано на пола, както и създаване на специализиран сайт за информирание и подаване на сигнали при случаи на НОП.

Работата по случаи на НОП от мултидисциплинарни екипи следва да се обезпечи и на ниво работа на терен, при 24-часов режим на работа.

На професионално заетите в работа по случаи на НОП следва да се осигурява супервизия и професионална подкрепа.